

elektronické komunikace na webu 2.0. S tím souvisí i další připomínka: v jednotlivých studiích většinou chybí porovnání dané tematiky či zkoumaného elektronického typu elektronické komunikace s odbornou literaturou. Přestože je možné, že se autoři rozhodli záměrně tuto část vynechat a nenavyšovat tak stránkový rozsah publikace,¹ bylo by vhodné uvést alespoň výběrově několik příkladů z jiných prací o dané tematice.² Přínos publikace je nesporný, přesto se čtenář může ptát, o jakou knihu se jedná: o soubor studií, představení různých elektronických žánrů nebo snad přehledovou knihu o češtině na webu 2.0?

Zuzana Laubeová
Ústav Českého národního korpusu
Filozofická fakulta Univerzity Karlovy
zuzana.laubeova@ff.cuni.cz

Jaroslav David, Tereza Klemensová, Michal Místecký a kol.:
Od etymologie ke krajině. Onomastika pro 21. století.

Brno: Host, 2022, 443 s.¹

Knih *Od etymologie ke krajině. Onomastika pro 21. století* kolektivu autorů – akademiků i studentů působících na Katedře českého jazyka Filozofické fakulty Ostravské univerzity – je souborem statí věnovaných nejrůznějším onomastickým otázkám.² V centru pozornosti všech textů jsou tedy vlastní jména, na něž je nahlíženo z mnoha úhlů pohledu, a publikace tak nabízí bohatou a pestrou „ochutnávku“ výzkumných témat, která současná onomastika přináší.

¹ Např. Twitter jako nástroj PR komunikace, jeho využití politiky či novináři je předmětem častého zkoumání nejen anglickojazyčných studií (např. Frame, A. – Brachotte, G. (2015): *Le tweet stratégique: Use of Twitter as a PR tool by French politicians. Public Relations Review* 41 (2), s. 278–287; Hermida, A. – Mellado, C. (2020): *Dimensions of Social Media Logics: Mapping Forms of Journalistic Norms and Practices on Twitter and Instagram. Digital Journalism* 8 (7), s. 864–884; Ouyang, Y. – Waterman, R. W. (2020): *Trump, Twitter, and the American democracy: Political communication in the digital age*. Cham: Palgrave Macmillan).

² Ve studii o online sportovních komentářích cituje autorka anglistu Jana Chovance (např. Chovanec, J. (2018): *The Discourse of Online Sportscasting: Constructing meaning and interaction in live text commentary*. Amsterdam and Philadelphia: John Benjamins), který se daným žánrem dlouhodobě zabývá. Ačkoli jeho zájmem jsou anglická fotbalová utkání, jistě by se poznatky o nich daly komparovat se závěry o českých fotbalových přenosech sledovaných v rámci publikace.

¹ Tato recenze vznikla s podporou dlouhodobého koncepčního rozvoje Ústavu pro jazyk český AV ČR, v. v. i., RVO: 68378092.

² Autory statí jsou (v abecedním pořadí): K. Březinová, T. Černíková, J. David, J. Davidová Glogarová, T. Klemensová, J. Mádrová, D. Místecká, M. Místecký, K. Neuwirthová, A. Reclik. Úvodní a závěrečná kapitola (s. 9–15, 399–401) jsou společným dílem všech autorů. V této recenzi uvádíme autorství pouze u statí, kterými se zabýváme podrobněji.

Autoři navazují na svá předchozí bádání, která onomasticky orientovaní lingvisté znají z jejich publikací³ i jednotlivých studií. Nejnovější kniha „ostravské onomastické školy“, jak je skupina onomastiků pod vedením J. Davida stále častěji označována, však pouze neopakuje již jednou řečené. Témata jsou zde dále rozvíjena, dávána do nových souvislostí, autoři je doplňují novými koncepty, pohledy i přístupy.

Jak je trefně naznačeno v názvu publikace, autoři systematicky seznamují čtenáře s onomastickým výzkumem tak, jak se v čase postupně vyvíjel: od zkoumání etymologie jednotlivých toponym a antroponym přes výzkum chrématonymie, urbanonymie nebo otázek literární onomastiky až po dnes velmi oblíbené a atraktivní sociolingvistické přístupy nebo zkoumání vlastních jmen jako součásti jazykové krajiny. Kniha tedy není jen reprezentativním průřezem badatelskými zájmy a aktivitami svých autorů, ale přináší i určitou reflexi vývoje české onomastiky od jejích skromných a nejistých počátků v 19. stol. až po bohatství výzkumných témat a přístupů, které má k dispozici s příchodem 21. stol. Vývoje, jehož jsou ostravští lingvisté od 70. let 20. stol. neodmyslitelnou součástí.

Publikace je promyšleně, logicky a přehledně uspořádána. Přináší celkem 27 statí rozčleněných do čtyř tematických oddílů, přičemž každá stat' je vždy na konci doplněna seznamem relevantní odborné literatury k danému tématu. Po úvodním představení nejdůležitějších termínů, onomastiky jako lingvistické disciplíny a základní oborové literatury autoři na s. 13 vysvětlují, že jejich kniha nemá být dalším „úvodem do onomastiky“, ale popularizačním dílem, jehož cílem je – při zachování kvalit odborného textu – formou konkrétních případových studií představit aktuální témata, která se řeší na ostravském pracovišti, a to v kontextu české i světové onomastiky 21. století.

První oddíl knihy (*Vlastní jméno se představuje. Teorie, diskuse, polemiky*) přináší šest statí. V první z nich se J. David zabývá obecnými otázkami onomastiky a onymie – co je to vlastní jméno, jaká je jeho podstata, zda má lexikální význam, jaké jsou jeho funkce nebo gramatické vlastnosti. Opomenuta není ani problematika pravopisu vlastních jmen, která v lingvistice sice nepatří k nejcentrálnějším tématům, nicméně bývá tím prvním, co si většina uživatelů jazyka s *propria* spojí. Obtíže související s pravopisem vlastních jmen spočívají především v tom, že kromě znalosti konkrétních pravopisných pravidel jsou pro správný zápis *propria* v mnoha případech nezbytné též znalosti pojmenované reality (srov. např. *Bílá Hora x Bílá hora*).⁴ J. David na s. 23 uvádí praktické rady

³ Srov. např. David, J. (2011): *Smrđov, Brežněves a Rychlonožkova ulice. Kapitoly z moderní české toponymie*. Praha: Academia; David, J. (ed.) (2016): *Toponyma. Kulturní dědictví a paměť míst*. Ostrava: Ostravská univerzita; Klemensová, T. (2021): *Zeměpisné názvy v pohraničí po roce 1945 na příkladu okresu Jeseník*. Ostrava: Ostravská univerzita, Červený Kostelec: Mervart; Kovářová, K. (2021): *Hydronymie povodí Ostravice (jména řek, potoků, rybníků a studánek)*. Ostrava: Ostravská univerzita.

⁴ K pravopisu toponym viz též Štěpán, P. (2020): Psaní velkých písmen u toponym v češtině: polemický pohled. *Acta onomastica* 61, s. 417–439.

pro pedagogy: „Z toho plyne také vědomí, že pokud někoho zkouším z pravopisu vlastních jmen, zkouším ho vlastně i ze znalosti reálií. Doporučení pro učitele by tedy mohlo znít: Do diktátů a cvičení zařazujeme pravopisné jevy u vlastních jmen pouze výběrově a spíše než znalosti učme kompetenci, jak se s tím vypořádat.“

Ve stati věnované onomastické terminologii J. David, T. Klemensová a M. Místecký upozorňují na s. 44–45 na některé její problematické aspekty, například „tradiční pluralismus“ národních terminologických soustav,⁵ tedy to, že se v jednotlivých národních onomastikách užívají různé termíny pro tytéž entity (např. jména dopravních prostředků – *vehikulonyma*, *porejonyma* či *transportonyma*), nebo existenci termínů, které používají zastřené etymologické postupy a jejichž terminologický profil není průhledný (např. názvy dubů – *roburonyma*, vlastní jména koz – *kapronyma*, jména kešek – *kešonyma*). Následně pak výše uvedení autoři prostřednictvím korpusového výzkumu zjišťují, zda se termíny, které jsou v onomastice zažité (*místní jméno*, *pomístní jméno*, *rodné jméno* apod.), objevují i v publicistických textech.

Další studie sledují postoje uživatelů jmen: jak s konkrétními proprii nakládají v mezinárodní komunikaci a překladu (srovnání dvanácti překladů Dickensovy povídky *A Christmas Carol*), jak si vysvětlují vznik a motivaci jmen (nevědecká etymologie toponym v obecních kronikách), jaké existují onymické stereotypy (rodná jména ve městě a na venkově) nebo jaké preference mají rodiče při výběru rodných jmen pro své děti.

V osmi statích druhého oddílu knihy (*Vlastní jméno vstupuje do textu. Korpus, téma, text*) autoři obracejí svou pozornost k vlastním jménům v textech. Činí tak prostřednictvím korpusového výzkumu, jehož využití v onomastice bylo dosud minimální, a bez nadsázky lze říci, že ostravští lingvisté jsou ve využívání metod korpusové lingvistiky v onomastickém bádání průkopníky. Jak sami autoři na s. 400 komentují: „Doposud formulované hypotézy se totiž podrobují empirickému přístupu, statistickému testování a velké soubory textů nám umožňují zkoumat doposud nevídané množství materiálu. Propojení onomastiky a těchto nových možností nám přijde lákavé, i když jsme si vědomi jak technických, tak interpretačních limitů strojového zpracování dat.“

Jaké jsou možnosti zpracování onymie v prozaickém beletristickém textu, ukazují J. David a D. Místecká na novelách *Spalovač mrtvol* L. Fukse a *Lvíče* J. Škvoreckého (s. 112–122). K oběma textům přistupují jednak tradičnější metodou klasifikačně-kvalitativní (klasifikace jmen, popis jejich funkce v textu a sledování motivace pojmenovávacího procesu), jednak nově pomocí metod kvantitativní lingvistiky (kolokační analýza, práce s frekvenčním seznamem, výzkum tematických a klíčových slov), které umožňují jazykové jevy měřit. Následující studie se zabývají proprii i v dalších typech textů: v poezii,

⁵ Srov. Šrámek, R. (2008): K onomastické terminologii, zvláště slovanské. *Acta onomastica* 49, s. 323–332.

cestopisech, pamětech či české, ale i americké publicistice. Na korpusovém materiálu založené stati (nejen) v tomto oddílu ukazují, že korpusový výzkum přináší nové možnosti zkoumání proprií a do budoucna bude mít zcela jistě v onomastickém bádání své místo. Zároveň však některé části těchto studií mohou být pro laiky a nepoučené čtenáře hůře srozumitelné.

Šest statí ve třetím oddílu knihy (*Vlastní jméno žije svůj život. Politika, marketing, krajina, paměť*) ukazuje, že vlastní jméno nemá v současnosti pouze identifikační funkci, ale do popředí se dostávají rovněž jeho symbolické konotace. Nejedná se jen o případy, kdy politika zasáhla do soustavy rodných jmen; viz např. uměle zaváděná „revoluční“ jména typu *Vladlen, Stalina, Traktor* nebo *Revoljucija*, která byla oblíbená v Sovětském svazu ve 20. letech 20. století (s. 220–221). Nejvýraznějšími projevy politického vlivu na vlastní jména jsou honorifikace a přejmenování, které u nás bylo zvláště aktuální po druhé světové válce, ale rezonuje i dnes (srov. diskuse nad pojmenováním veřejných míst po Václavu Havlovi, s. 230–231). V dnešní době svou roli sehrává též uplatňování politické korektnosti.

Autoři se tak ve statích tohoto oddílu dotýkají některých kontroverzních témat nebo přímo onymických tabu – odstraňování německých názvů po r. 1945, problematiky nekorektních exonym (*Mandžusko*) nebo emoce vzbuzujícího ne/přechylování příjmení. Opomenut není ani marketingový potenciál vlastních jmen, který je nejzřetelnější v chrématonymii, ale reklamní funkci mohou plnit i některá toponyma. Oddíl uzavírá studie týkající se proprií jako součásti jazykové krajiny.

Čtvrtý, poslední oddíl knihy (*Vlastní jména jsou všude. Jeskyně, řeky, ulice*) představuje další typy proprií. Pozornost se zde obrací k názvům jeskyní a dalším speleonymům (tj. jménům propastí, závrťů, studen, labyrintů či podzemních řek), dále ke jménům ulic (včetně jejich nestandardizovaných názvů), řek a zcela nově i vojenských výcvikových prostorů (toponymie Vojenského újezdu Libavá na s. 391–393). Zkoumána jsou též hypokoristika, přičemž je pozornost soustředěna na některé jejich specifické regionální rysy (hypokoristika v oblasti slezského nářečí).

Velmi oceňujeme, že kniha představuje většinu oblastí, které jsou pro dnešní onomastický výzkum relevantní, dokládá, že vlastní jména tvoří nedílnou součást společnosti, a ukazuje, že jejich specifčnost se zdaleka netýká jen pravopisu velkých písmen. Jak sami autoři na s. 401 shrnují, „onomastika může 21. století nabídnout otevřené metodologické pole, témata, která nás ovlivňují při formování názorů a v každodenním životě, i vědecké projekty, v nichž nejde o intelektuální ekvilibristiku, ale o skutečnou snahu poznat, jak něco funguje“.

Všechny studie jsou na vysoké úrovni, věnují se zajímavým a přínosným tématům, jsou založeny na bohatém a rozmanitém materiálu, podněcují k dalším otázkám a inspirují k návazným výzkumům. Analyzovaná data jsou přehledně zaznamenána v tabulkách a grafech. Ačkoliv knihu napsalo více autorů, nezůstává souborem autonomních příspěvků a nepůsobí roztržštěně, ale tvoří

naopak kompaktní celek s dobře promyšlenou strukturou. O pečlivé přípravě knihy svědčí kromě kvalitních studií a téměř bezchybné jazykové stránky všech textů i poslední strany knihy: závěrečné shrnutí, které je přeloženo do angličtiny, polštiny a němčiny, glosář obsahující nejdůležitější termíny a jmenný rejstřík.

Vzhledem k tomu, že je publikace napsána čtivým a přístupným stylem, přináší vysvětlení základních pojmů a množství čtenářsky atraktivních témat, věříme, že může zaujmout nejen lingvisty, ale i laiky, kteří se zajímají o češtinu nebo vlastní jména. V každém případě však jde o knihu, která by neměla chybět v knihovničce žádného onomastika.

Martina Zirhutová
oddělení onomastiky
Ústav pro jazyk český AV ČR, v. v. i.
zirhutova@ujc.cas.cz